

Проф. др Станка Стјепановић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

ДРЖАВНО – ЦРКВЕНО ПРАВО У ОКВИРУ ПРАВА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Од Лисабонског уговора, ратификованог у децембру 2009. године, Европска унија је правно лице. Између осталих надлежности, надлежна је и за подручје образовања, и радно и социјално право. То је уједно подручје које се тиче и цркава и верских заједница. Дужност је Европске уније да остане неутрална у питању религије и да исказе поштовање према свим религијама. Европска унија би требало да буде уздржана у погледу верског права. Европски суд за људска права својим одлукама обликује примену члана 9 Европске конвенције о људским правима о слободи вероисповести. У доста случајева, право на слободу вероисповести судара се са правом на слободу изражавања, гарантованим чланом 10 Конвенције. У свакој држави чланици Европске уније, националним уставом загарантована је верска слобода.

Кључне речи: Држава; Црква; Систем односа; Плурализам; Секуларизам; Толеранција.

1. УВОД

Полазећи од норме која каже да је Европска унија секуларна, као и свака држава чланица, да важи принцип плурализма и верске толеранције, потребно је указати како то ипак у стварној примени може бити велики проблем за комунитарно право. Неки аналитичари предвиђају у Европи и веће верске сукобе, а не само појединачне терористичке акте и убиства која су се дешавала недавно у Паризу и Копенхагену.

Државно – црквено право у ЕУ се проучава као једно од важних права. Европска унија је након Лисабонског споразума правно лице и

Станка Стјепановић, svssarsk@ptt.rs.

сматра се за секуларну и верски неутралну. Секуларизам и неутралност у Европској унији у односу на цркве и верске заједнице, као субјекту међународног права, могу бити врло лако доведени у питање, с обзиром на начин одлучивања у Европском парламенту. Велике земље су у позицији да одлучују о свему, па тако и о религији која је за сада начелно остављена у оквирима националних држава. Фактички, државе губе све више од свога суверенитета. Плурализам је замишљен као демократски принцип функционисања ЕУ, али у каквом се правцу креће, многи аналитичари указују да би Европа могла бити поприште верских ратова. Ограничићемо се на разматрање права на слободу вероисповести, као једног од кључних права, регулисаног у Европској конвенцији о људским правима посебно њеним чланом 9. С тим у вези, разматраћемо и једно од људских права из члана 10 Европске конвенције, а то је слобода изражавања која се врло често преплиће и судара са слободом вероисповести.

Неке од одабраних пресуда Европског суда за људска права дају одговор на питање докле може ићи слобода изражавања. Колико такозвано уметничко изражавање путем говорне речи, филма или цртежа може бити увредљиво за припаднике одређене религије или верске заједнице? Европски градови су већ имали отворене побуне на улицама због тога што су се припадници одређене религиозне скупине осећали повређени у свом праву на слободу вероисповести, због тога што је неко користећи своју слободу изражавања увредио основне поставке њихове религије.

Устав сваке државе одређује правни положај цркава и верских заједница. Земље чланице ЕУ су са претежним римокатоличким становништвом, док су Румунија, Грчка, Кипар и Бугарска са претежно православним становништвом. Данас, велики проценат становништва у свету себе сматра религиозним, а у суштини уопште нема никакву усклађеност понашања са канонима своје религије. Да ли држава Данска у којој протестантска Народна црква представља државну цркву може себе сматрати државом са религиозним становништвом, када закони који се односе на цркву, а које доноси држава, а црква проводи, секу основе хришћанског учења? На другој страни, држава Пољска је строго Уставом одвојила цркву од државе, али Римокатоличка црква у Пољској, чије је становништво више од 90 % католичко, врши велики утицај на доношење одлука владајућег Сејма, тако да многе европске директиве за сада не могу померити одлуке о дефиницији брака из Устава Пољске. Шта значи државна црква у ЕУ, анализира се кроз пример протестантске државе Данске?

Многобројна људска права често се сударају и Комисија за људска права, раније, а касније Европски суд за људска права својим одлукама индиректно су задирали и задиру у тело поједине цркве, што утиче на њезино канонско јединство. Да ли је израз толеранција, који је критиковао и наш познати канониста Никодим Милаш ипак погоднији за медицину, а не за цркву? Одговоре на ова постављена питања покушаћемо наћи кроз анализу правног положаја цркве у чланицама ЕУ – Данској и Пољској.

2. СЕКУЛАРИЗАМ

У научним круговима појам секуларизација има разна значења. Тако, Волфхарт Паненберг сматра да: „Секуларизам, и још тачније сама модерност има нешто што је дубоко зацртано као последица апостасије од хришћанске вере“. Према швајцарском теологу Карлу Барту, савремена култура се буни против хришћанске вере усмеравајући и постављајући човека на место Бога. Људска индивидуа је схваћена као највећа вредност и критеријум добра.¹ Исти аутор сматра да су крвави верски ратови били одлучујући да у другој половини седамнаестог века мислиоци одлуче да друштвени мир самим успостављањем доводи до слабљења вере, и сва сукобљавања тиме престају. У томе он види рађање савремене секуларне културе и пут у секуларизам и секуларистичку културу. Значи, да су уместо верских темеља друштва грађени системи природног закона, природног морала, теорија друштвеног уговора. Све те теорије су омогућавале аутономију секуларног друштва и културе независно од црквеног утицаја и верских традиција. Одговор на питање на чему почива култура европског човека дао је и Ава Јустин.² „Европска култура почива на човеку као на темељу. Човеком се исцрпљује њен програм и циљ, њена средства и садржина. Хуманизам је њен главни архитект. Сва је изграђена на софистичком принципу и критеријуму – човек је мера свих ствари, видљивих и невидљивих, и то европски човек. Он је врховни стваралац и давалац вредности. Истина је оно што он прогласи за истину, смисао живота је оно што он прогласи за смисао, добро и зло је оно што он прогласи за добро и зло. Кратко, искрено речено, европски човек је себе прогласио за бога.“ Алфејев сматра да је у Европи на сцени милитантни секуларизам, што је исписано у Хуманистичком манифесту 2000. године, а да се корени савременог секуларизма могу наћи у антрополошком учењу философа просветитељства. Дидро је тврдио да човечанство неће бити слободно све док

¹ В. Паненберг, *Како размишљати о секуларизму*, Логос, Београд 2006, 209–218.

² Ј. Поповић, *Светосавље као философија живота*, Ваљево 1993, 4.

последњи краљ не буде задављен цревима последњег свештеника, а Волтер је потписивао своја писма са „Згњечите срамно (цркву)“. Чињеница је да је достојанство личности, о коме је толико говорено током периода просветитељства, окрутно погажено репресијом и гилотином.³

3. СИСТЕМИ ОДНОСА ЦРКВЕ И ДРЖАВЕ

3.1. Историјски поглед

Однос државе и цркве, кроз историју и у савременим друштвима припадао је врло осетљивим и сложеним питањима. Римска држава на чијој територији је настало хришћанство, била је жестоки гонитељ хришћанске цркве. Цар Константин је отворио нови однос цркве и државе. Једно од најзначајнијих питања у проучавању историје Византије, је и однос цркве и државе. Црква и држава у Византији су кроз историју изграђивале такве међусобне односе који су се кретали од цезаропализма, до потчињености цркве царској власти. Врхунац потчињености цркве царској власти био је у време Јуситинијана, где је цар имао врло активну улогу у решавању црквених питања, па је чак издао едикт са десет анатема против Оригена. Тако је на сабору у Цариграду 536. године Јустинијан имао одлучујућу улогу. У првим вековима Византије, и цареви су као наследници старог Рима имали у свести још увек паганску идеологију старог Рима, где је цар био истовремено првосвештеник, врховни судија и војсковођа, и цару је био подређен и верски живот поданика. Иако је сама титула *pontifex maximus* укинута 50 година после христијанизације царства, ипак се до VI века задржала та свест о улози цара. Цар Зенон је у свом Хенотикону прописивао како треба да поданици верују. Однос цркве и државе у рано византијско доба, у коме је цар у свести био *pontifex maximus*, био је подвргнут критици Светих Отаца. Тако су Свети Јован Златоусти и Свети Атанасије Велики, тражили раздвајање световне и духовне власти. Они наступају са идејом да се треба раскрстити са античким схватањем цара као првосвештеника, те да верски живот треба имати своју посебност.

Други период у односу Византијске државе и цркве почиње у VII веку. Свети Максим Исповедник бранио је независност цркве од царске власти, истичући да цар треба да штити цркву, али да се као световно лице не меша у црквене ствари које не разуме, јер цар не подиже свете дарове и не врши свете тајне. У VIII веку иконоборачки цареви покушавају поново да потчине цркву цару. Тако је цар Лав III тражио да га титулишу као цара и просветитеља, али је Свети Јован Дамаскин бранио

³ А. Иларион, *Православље и савременост*, Београд – Фоча 2014, 108.

став да цареви треба да управљају државом, а да је црква у надлежности пастира и учитеља. Свети Теодор Студит је рекао да „јерарси решавају о свему што се односи на догму и веру, а цар их мора слушати и не сме да насрће на њихово достојанство“. После победе над иконоборцима, однос између цркве и државе у Византији постаје другачији, тако да би се могло рећи да је то однос две власти.

Други важан законодавни споменик с краја IX века је Епанагога. Она дефинише царство и свештенство као људски организам који се састоји од тела и душе. Тумачење грађанског права је у надлежности цара, а тумачење догми, учење Светих Отаца и одлука сабора су посао патријарха. Могло би се сматрати да нико није никоме потчињен и да је то идеална симфонија цркве и државе, нераздруживи савез цркве и државе. Идеалу се може тежити, али људи остају људи, и повремено су људске слабости доводиле до збацивања патријарха од стране цара, а све у циљу наметања воље једне стране. Није дошло до потчињавања цркве држави ни у случају када је цариградски патријарх Никола јавно устао против четвртог брака цара Лава VI Мудрог, па био збачен са патријаршког престола, јер је он у коначности однео моралну победу. Однос цркве и државе у Византији може послужити као основ свакој држави чланици ЕУ и не само ЕУ, како могу и у секларним државама постојати свепреступност цркве у држави, а да и држава и црква буду посебно одвојена тела.⁴ Откако је цар Теодосије прогласио хришћанство за државну религију, па све до данашњих дана, постоје државне цркве.

У данашњим савременим државама, у уставу сваке државе решава се и питање уставноправног положаја цркве. Постоје три система у односу цркве и државе, и то: систем државне цркве, систем одвојености цркве и државе, и систем стриктне одвојености цркве и државе уз кооперативну сарадњу. И у ЕУ постоји државна црква у неким земљама, као што је то Данска, Малта, Финска и Енглеска.

У даљем току овог рада, приказаћемо однос државе и цркве у Данској као представнику првог типа система државне цркве или доминантне религије. Други систем је систем строге раздвојености цркве и државе, као што је то на пример Француска и Холандија. Трећи систем, који садржи основну раздвојеност цркве и државе уз истовремено прихватање много заједничких задатака у коме координисано раде црква и држава су у земљама чланицама ЕУ – Белгији, Италији, Шпанији, Мађарској, Аустралији, балтичким државама, Пољској и Португалији. Иако је у Пољској велики утицај римокатоличке цркве, јер је

⁴ Б. Вићентић, „Однос цркве и државе у Византији“, *Православље* 910, <http://www.pravoslavije.rs/broj/910/tekst/odnos-crkve-i-drzave-u-vizantiji>.

већина становништва римокатоличке вероисповести, ипак у Пољској није заступљен систем државне цркве. Ипак, у стварности је интензиван притисак католичке цркве и на државне органе, тако да они под тим утицајем стављају ван снаге и закон, као што је то било 1993. године са Законом о абортусима. О односима између црквене и државне власти, могу се разликовати православни, римокатолички и протестантски поглед. С обзиром на то да је Европа претежно хришћанска, и да је највећи број чланица ЕУ са претежно римокатоличким становништвом, изузев Грчке, Румуније, Бугарске и Кипра, које су са претежно православним становништвом, изложићемо сва три става хришћанских цркава на однос цркве и државе.

3.2. Став Православне цркве

У православни поглед на однос цркве и државе може се сврстати и виђење професора Бумиса о додирним тачкама и разликама између двеју организацја, цркве и државе. Он као додирне тачке које представљају претпоставку разумевања и стварања добрих односа између цркве и државе, истиче следеће: „1) Канони цркве не проистичу из воље њених чланова, него из Божије воље. Канони имају за циљ да вољу њених чланова уткају у вољу Божију, да би тако постизали своје усавршење. Ови канони нису привремени или променљиви. За разлику од њих, закони државе су обично пројекција воље њених чланова. 2) Приликом примене канона, црква не приморава никога нити располаже материјалним средствима за њихово наметање, већ настоји духовним средствима, божанском речју и свештеним тајнама да слободно и драговољно преобрази човека. Насупрот томе, држава настоји на сваки начин да примора појединца да се потчини њеним законима.“ Црква и држава се разликују у начину и средствима деловања, али су у понечему сагласни, зато што црква треба морално да усавршава и уздиже духовне односе људи и доприноси спремном извршењу исправних закона државе. Истовремено, тим законима држава доприноси мирном суживоту људи.⁵ Свети Владика Николај говори о толеранцији и каже: „Шта треба да значи реч ‘толеранција’, да би је сви подједнако разумели и примили? С правога хришћанског гледишта, толеранција се односи на вере, а не на људе. Код паганских Римљана то се истоветило: кад је гоњена једна вера, гоњени су и људи те вере; и опет: кад је једна вера толерирана, толерирани су и људи те вере. Хришћанство је у самом свом почетку учинило јасну дистинкцију у том погледу. Један је однос према другим верским убеђењима, а други према људима уопште, без квалификације,

⁵ П. Ј. Бумис, *Канонско право*, Сарајево – Београд 2011, 159.

верских убеђења. Толеранција је довољна реч за времени однос наш према другим верама, али недовољна за однос наш према људима других вера. У односу према људима других вера Јеванђеље нама налаже нешто што далеко премаша толеранцију.⁶

3.3. Став Римокатоличке цркве

У Римокатоличкој цркви папа је представник црквене власти. Он се сматрао за апсолутног суверена који има власти над владарима у толикој мери да може чак разрешити поданике од заклетве верности своје владаоцу. Због тога су се између папе и владара неке државе склапале уговори који се зову конкордати и у тим уговорима се нормирао положај између те државе и папе. Како се Ватикан сматра државом, то су међудржавни уговори. Од првог конкордата који је склопљен 1122. године између папе Калиста II и Хајнриха V, па до данашњих дана, Ватикан је са много држава закључио конкордат. Иначе, канонем 22 Законика канонског права католичке цркве из 1983. године (*Codex iuris canonici*) уређена је важност државних закона унутар католичке цркве, тако да гласи: „Грађански закони на које упућује црквено право нека се у канонском праву обдржавају с једнаким учинцима ако нису противни божанском праву и ако се канонским правом не одређује што друго“. Занимљиво је да су у историји односа, чак и чисто католичких држава, као што је то била Аустрија, знало једностраним државним актом укинути конкордат, тако да је Аустрија склопљени конкордат из 1855. укинула државним законом од 7. маја 1874. године. Међутим, и многе европске земље имају и склапају и данас конкордат са римокатоличком црквом, како чланица ЕУ Пољска, тако и земље у транзицији, као што је Црна Гора.

3.4. Став Протестантске цркве

И Протестантска црква признаје происхођење црквене и државне власти од Бога. Протестанти сматрају да је глава цркве владалац земље, који има власт не само у спољашњим, него и у унутрашњим пословима цркве. Због тога, као што је то случај са Народом цркве Данске, где се признаје врховна власт у цркви државном владаноу, дакле црквени послови су субординирани у последњем степену државне власти. Државе поверавају цркви вођење матичних књига, као што је то случај са Шведском. Тако је и у случају проглашења Закона о обавези закључења

⁶ Еп. Николај, „О толеранцији“, *Гласник Српске православне патријаршије* за 1933. год., бр. 40 и 41, 643–645, <http://www.pravoslavije.org.rs/broj/920/tekst/o-toleranciji/>.

истополних бракова у Народној цркви Данске одлуку донео парламент, а надлежни министар који је за себе истакао да је агностик, је прогласио тај закон.⁷ Према епископу Никодиму Милашу: „... И не само владаоцу своје вјере протестанти признају врховну власт у цркви, него то исто признају и оним владаоцима у дотичним државама који не исповедају њихову веру. Према овоме нормиран је код протестаната, исто као и код англиканаца, одношај међу црквом и државом, одношај по коме су сви црквени послови субординирани у пошљедњем суду државној власти.⁸

4. ПРАВО И РЕЛИГИЈА У ЕВРОПскоЈ УНИЈИ

На заседањима Парламентарне скупштине Савета Европе врло често се чују готово непријатељске изјаве појединих парламентарца у односу према религији, према толеранцији, а често изјаве подсећају на Хрушчевљево доба правног положаја цркве у Совјетском Савезу. Али, с друге стране, већина у Бриселу показује да постоји јак верски фактор који је значајан у животу саме Европске уније, као што је у септембру 2012. године изјавио у Европском парламенту у Бриселу при отварању изложбе „Боје Православља – Пољска“ координатор пројекта Александар Васиљук. Он је рекао: „Овом изложбом желимо да покажемо да је религија неопходна, иако у Европском парламенту често чујемо да је непотребна. Мада се Европска унија често удаљава од хришћанства, желимо да подсетимо да је хришћанство камен темељац европске цивилизације. Желимо да покажемо снагу православних верника. Желимо да покажемо да су православни присутни у Пољској и да верске мањине могу учествовати у духовним и образовним активностима.“ Отварању изложбе присуствовао је председник Европског парламента Јержи Бузек, који је истакао да је решење актуелних економских проблема у Европи повезано са вредностима које промовишу хришћанске цркве.⁹

Европска унија је почела од Економске заједнице, а од 1. децембра 2009. год. функционише као правно лице и постала је федеративни облик државе. Иако је Лисабонским уговором предвиђена могућност раздруживања неке земље од ЕУ, процес је исувише компликован. Лисабонски уговор, као и неуспели покушај нацрта Устава Европе поставља задатке да се побољша квалитет живота и да се развија културни живот у државама чланицама.¹⁰ Европска унија полази од тога да је верска сло-

⁷ Парламент Данске је великом већином гласова одлучио да ће све лутеранске „цркве“ бити обавезне да врше венчање истополних заједница, <http://www.blic.rs>, 12. мај 2014.

⁸ Н. Милаш, *Православно црквено право*, Београд – Шибеник, репринт издање, 761.

⁹ http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,12505258,Wystawa_Kolory_Prawoslawia_Polska_od_dzis_w_Eurolparlamente.html#ixzz3AmGD1fY3.

¹⁰ Устав Европе је дефинитивно пропао 2006. године, када није прошао на

бода неприкосновена и да је она дужна да буде неутрална у питањима религије и философије. При томе, треба да се поштује постојеће државно црквено право у државама чланицама. Начелно, Европску унију сачињавају земље у којима је већина становништва по свом религијском опредељењу римокатоличка, затим следе протестанти, па англиканци и православни који су у малом проценту.

У свом развоју правног положаја црква и верских заједница у појединим земљама Европе, европска заједница се покушава изградити као мултикултурни и мултиверски простор где ће истовремено егзистирати равноправно све религије и све верске заједнице. Кроз одлуке Европског суда за људска права, Европа покушава балансирати заштиту верских слобода прописану у члану 9 Европске конвенције о људским правима, и пропис члана 10 о слободи изражавања. Шта се сматра слободом мисли, савести и вероисповести, бавиле су се не само Европска конвенција о људским правима, већ и Међународни пакт о грађанским и политичким слободама, члан 6 Декларације о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вери или уверењу. Суштина слободе појединачног исповедања вере, слобода колективног исказивања вере и слобода посебних тела прецизирана је одредбом члана 18 Међународног пакта о грађанским и политичким слободама који каже да: „Свако лице има слободу да ту веру или убеђење испољава појединачно или заједно са другима, како јавно, тако и приватно кроз култ вршења верских и ритуалних обреда и веронауку“. Општи коментар број 22 уз члан 18 Међународног пакта о грађанским и политичким слободама, који је усвојио Комитет за људска права УН, ближе је појаснио садржину слободе исповедања вере: „Члан 18 разликује слободу мисли, савести, вероисповести или убеђења од слободе испољавања вероисповести или убеђења. Њиме се не дозвољавају никаква ограничења слободе мисли и савести нити слободе вероисповести или убеђења или прихватања вероисповести или убеђења по сопственом избору. Ове слободе се безусловно штите, као право свакога да се придржава свог мишљења без туђег мешања из става 1 члана 19. У складу са ставом 2 члана 18, и чланом 17, нико се не може приморати да открије своје мисли или приврженост вероисповести или убеђењу. Слобода испољавања вероисповести или убеђења може се остваривати појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно. Слобода испољавања вероисповести или убеђења, богослужењем, верским обредима, исповедањем вере и наставом обухвата широк опсег радњи.

референдуму у земљама чланицама ЕУ, Француској и Холандији, а онда је 2007. године Лисабонски уговор избегао обавезу референдума и у своје одредбе уградио готово све чланове нацрта Устава.

Појам богослужења протеже се на обредне и свечане чинове којима се непосредно изражавају убеђења, као и различита пракса неодвојива од таквих чинова, укључујући изградњу места за вршење богослужења, употребу обредних израза и предмета, истицање симбола и обележавања празника и нерадних дана. Верски обреди и исповедање вере или убеђења могу да укључују не само свечане чинове, већ и такве обичаје као што су правила о начину исхране, ношење посебне одеће или капа, учешће у обредима повезаним с неким периодима живота и коришћење посебног језика којим се уобичајено говори у дотичној групи. Поред тога, вероисповедање и верска настава укључују радње неодвојиве од вођења основних послова верских скупина као што су, између осталог, слобода избора верских поглавара, свештеника и вероучитеља, слобода образовања нижих и високих верских школа и слобода израде и растурања верских написа и издања. Према члану 20, никаква испољавања вероисповести или убеђења не могу проносити ратну пропаганду или залагање за националну, расну или верску мржњу које представља позивање на дискриминацију, непријатељство или насиље. Као што је наведено у општем коментару Комитета бр. 11 (19), државе уговорнице су обавезне да донесу законе којима се такве радње забрањују.¹¹

Што се тиче принципа лојалности европској заједници, поставља се питање да ли је правно могуће донети акт којим би била установљена једна религија на нивоу Европске уније. Након Лисабонског уговора, познатог и под називом Реформски уговор, Европски парламент је добио нова овлашћења у погледу европског законодавства. Министарски савет Европске уније одлуке доноси путем квалификоване већине, укључујући и област образовања која је и предмет интересовања цркава и верских заједница. Ипак, без обзира на то што се од 2014. године квалификована већина рачуна на темељу двоструке већине земаља чланица и становника, на начин да се одлука усваја једино ако за њу гласа најмање 55 % земаља чланица које обухватају најмање 65 % становника ЕУ, требало би да се и даље поштује уздржаност када је у питању државно црквено право земаља чланица.

Али, неспорно је да се разне невладине организације под формом заштите људских права и слободе изражавања врло често грубо изражавају и нападају представнике цркава. Да ли истовремено постојање баналног сексуалног васпитања у основној школи и верске наставе обесмишљавају верску наставу? Без обзира на то што у Директиви о телевизији Европске уније пише да преноси црквених служби и верских програма који су краћи од 30 минута не смеју бити прекидани реклам-

¹¹ Н. Ђурђевић, *Остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*, Београд 2009, 181.

ним спотовима, то није довољно да би се могло рећи да медији дају предност религијским осећањима, јер су медијски садржаји углавном такви да у сваком детаљу истичу моралне вредности које су супротне хришћанском моралу. Тако да је у стварности велики несклад између правног положаја црква и верских заједница у Лисабонском споразуму, директивама и стварном деловању медија на разбијање породице и основног хришћанског морала и морала осталих традиционалних религија. Тако се путем електронских медија и главних јунака серија и филмова обликује глас јавности и стварају млади људи који номинално припадају некој религији, а у суштини је њихов поглед и начин живота противан свим правилима религије којој припадају.

4.1. Нацрт Европског устава

Нацрт Европског устава, који никад није ступио на снагу, је у члану 1 говорио о верски релевантним основним правима у оквиру Повеље основних слобода, Европске конвенције о људским правима, и члан 1, артикл 52 каже: а) Унија поштује и не прејудуцира положај црква и верских удружења и заједница о националном праву држава чланица; б) Унија једнако поштује статус философских и некофенционалних организација; в) Признајући њихов идентитет и њихов посебан допринос, Унија ће одржавати отворен, транспарентан и редован дијалог са овим црквама и организацијама. По пречишћеном тексту, у члану 2 наводи се да се Унија заснива на вредностима поштовања људског достојанства, слободе, демократије, једнакости владавине права и поштовања људских права укључујући и права припадника мањина. Ове вредности су заједничке државама чланицама у друштву у којем преовлађује плурализам, недискриминација, толеранција, правда, солидарност и равноправност жена и мушкараца. Исто тако, чланом 6 је предвиђено да Унија признаје права, слободе и начела из Повеље о основним правима Европске уније од 7. децембра 2000. године, у тексту измењеном у Стразбуру 12. децембра 2007. године. Такође, Унија приступа Европској конвенцији за заштиту људских права и слобода. Према томе, Унија поштује различитост култура вероисповести и језика. По овој одредби, све институције Европске уније могу вршити дијалог између црква и верских заједница и могућност склапања споразума. Том одредбом признате су цркве као фактори комунитарног права и испоштована је надлежност држава чланица на пољу религије. Што се тиче забране дискриминације, она се односи и на забрану на основу вероисповести или уверења. Унија поштује различитост култура вероисповести и језика. Према мишљењу Герхарда Роберса, европска унификација по себи

мора зависити од цркава уколико жели да неопходно укорјењење у култури, традицији и историји буде дугорочно. Комунитарно право не сме монополизovati верске заједнице и не сме уништити разлике између њих. Све друго би изазвало противљење цркава и угрозило европску унификацију.¹²

4.2. Пракса Европског суда за људска права

Европски суд за људска права доносио је више одлука којима је основ био члан 9 Европске конвенције о заштити људских права и основних права, штитећи верску слободу као право појединаца и заједница. То значи, да су све цркве и верске заједнице могле поднети представку Европском суду за људска права који је био дужан да донесе одлуку, ако сматра да су право и слобода повређена. Осим тога, члан 10 Европске конвенције о заштити људских права који се односи на слободу изражавања је у тесној вези са верском слободом и врло чести су протести цркве против неограничене слободе изражавања. Није ретко да се писаном речју или филмом вређају основе хришћанства, а да то не буде санкционирано као увреда верских осећања. Жестоки протести са често тешким телесним повредама дешавају се ако у некој од европских земаља, као што је то био случај у Данској, писаном речју или стрипом неко послужи стављајући у улогу главног јунака пророка исламске верске заједнице. Наводимо случај Премингер институт против Аустрије, и Вингров против Уједињеног Краљевства. Тада је Суд заузео становиште да верска осећања дела популације у некој држави могу бити повређена уметничким изражавањем, па и филмом који без поштовања приказује и тумачи хришћанске личности и дела.

Заштита морала кроз ограничења слободе изражавања забраном и уништавањем књиге суд се бави у предмету Хендисајд против Велике Британије. Апликант Хендисајд је откупио ауторска права за објављивање књиге „Мале црвене школске књиге“ за Велику Британију. Аутори књиге били су држављани Данске. Књига је већ била објављена у Данској. Књига се бавила обрађивањем тема из децјег образовања, а једна десетина се односила на сексуално образовање. Пошто је текст преведен на енглески језик, сам издавач је послао књигу на неколико стотина адреса из области образовања и информисања и објављивао је огласе о продаји књиге. Укупни тираж књиге био је 20.000 комада. Како су надлежни државни органи примили много притужби, они су запленили 18.800 примерака и другостепени суд је закључио да је књига неморална и изрекао је Хендисајду казну и меру уништавања књиге. Европски

¹² Г. Роберс, *Држава и црква у Европској унији*, Београд 2012, 16.

суд је у поводу његове апликације, да му је у домаћем законодавству повређено право на слободу изражавања, утврдио да су предузете мере од стране националних судова биле прописане законом и да су имале легитимни циљ – заштиту морала. Суд је у разматрању чињенице да је књига била намењена првенствено деци закључио да се она могла протумачити као охрабрење да се деца упусте у активности које би биле штетне по њих, или чак да изврше одређена кривична дела. Према томе, Суд се сложио са судијама националних судова да би читање књиге за децу могло имати штетне последице. Суд је сматрао да ни новчана казна изречена апликанту ни мера безбедности забране уништења књиге није кршење члана 10 Европске конвенције о људским правима.¹³

Занимљиво је како је Европски суд за људска права мењао своје ставовиште. У конкретном случају штитила су се деца од штетне информације, сматрајући да је штетно за децу то што има 10 % садржаја у књизи за сексуално образовање деце, а после је дошло до тога да се као предмет у основне школе у многим европским државама уведе обавезно сексуално васпитање. Често долази до колизије између слободе изражавања и слободе вероисповести, као религијског убеђења. Занимљиво је да су кроз време одлуке Европског суда за људска права правила приличан отклон кад су у питању сукоби ова два права. Нису остали без утицаја на одлуке Европског суда за људска права, када је у питању заштита слободе вероисповести, паљевине аутомобила у предграђима Париза и лупање аутомобила и киоска по улицама Данске и Бирмингема.

Тешко се може отети дојму да није претерана изјава професора Мирољуба Јефтића о утицају вере на ратове и његова тврдња да ће верски сукоби уништити планету. Он каже: „Читава Западна Европа је у озбиљној опасности да се верски рат пресели на њене улице“. Већ сада видимо снажне експлозије тог феномена. Сетимо се демонстрација у париским предграђима од пре неколико година. Ти сукоби су били превасходно верског карактера, социјални проблеми су били само варница.¹⁴

Право на поштовање религиозних осећања штитили су домаћи судови јер је то део права на слободу мисли, савести и религије, које је загарантовано чланом 9 Европске конвенције о људским правима и предложила је да Суд одбије апликацију јер нема повреде члана 10 Конвенције о слободи изражавања. Суд је закључио следеће: „Они који изабери да изразе слободу и прикажу своја религиозна убеђења, без обзира на то да ли то чине као чланови религиозне већине или мањине, не могу очекивати да буду изузети од критике. Они морају да толеришу

¹³ Д. Николић, *Медијско право*, Београд 2010, 392.

¹⁴ *Новости*, 11. мај 2014.

прихватање и негирање својих религиозних убеђења од стране других, па чак и пропагирање других доктрина које су непријатељске према њиховој вери. Међутим, начин на који се религиозна убеђења и доктрине супротстављају или негирају представља питање које може захтевати одговорност државе, нарочито њену одговорност да обезбеди мирно уживање права која се агрантују чланом 9 Конвенције, носиоцима тих убеђења и доктрина.

Заиста, у екстремним случајевима, ефекат појединих метода супротстављања и негирања религиозних убеђења може бити такав да спречава оне који имају таква убеђења или их слободно имају и изражавају. Поштовање религиозних осећања верника, како су загарантована чланом 9 могу се сматрати прекршеним провокативним приказивањем објеката религиозног поштовања. Оваква приказивања се могу сматрати зловним кршењем духа толеранције, која такође мора бити карактеристика демократског друштва. Конвенцију треба читати као целину, па стога тумачење и примена члана 10 у овом случају мора бити извршена у складу са логиком Конвенције. Суд је балансирао између две колизионе вредности, слободе изражавања и слободе вероисповести, и закључио да Суд не може да пренебрегне чињеницу да је римокатоличка религија у ствари религија већине у Тирољу. Одузимањем филма, аустријске власти су поступиле тако да осигурају религиозни мир у том региону и да спрече да се неки људи осећају објектом напада на своја религиозна убеђења, на један неоправдан и непријатељски начин. Стога, на првом месту остављено је националним судовима који су у бољој позицији од међународног судије да процене потребу за овакве мере у светлу ситуације која се у дато време догоди на том месту. У свим околностима садашњег случаја, Суд је донео одлуку да аустријске власти нису прекршиле члан 10 Европске конвенције о људским правима о слободи изражавања. Одлука Суда није донесена једногласно, већ су две трећине судија сматрале да нема кршења слободе изражавања, а тројица су сматрала да има кршења члана 10 Европске конвенције о слободи изражавања. У свом издвојеном мишљењу, они су навели: „Задатак и одговорност особе која тражи да искористи своје право на слободу изражавања требало би да буде да ограничи, онолико колико се реално може очекивати од ње, увреду коју њена изјава може нанети другима. Само ако та особа не предузме неопходне мере или се те мере покажу недовољним, може се умешати држава. Потреба за репресивном мером, која се своди на комплетно спречавање слободе изражавања, може се прихватити ако предметно понашање достигне ниво високе злоупотребе и дође толико близу до негирања слободе религи-

озног убеђења других да изгубе право да буде толерисано у друштву. Филм је требало да буде приказан публици која плаћа улазнице у једном уметничком биоскопу који има релативно малу публику са укусом за експерименталне филмове. Стога, не би било вероватно да би у публици било оних који нису специфично заинтересовани за филм. Штавише, ова публика је била унапред упозорена на природу филма. Чини се, да је било мало вероватно да у овом случају било ко буде изложен материји на коју се може уложити примедба. Стога, закључујемо да је асоцијација подносиоца жалбе поступила одговорно на овај начин да ограничи, онолико колико је била у стању да предвиди, евентуално штетне утицаје приказивања филма. Не поричемо да је приказивање филма могло да повреди религиозна осећања неких сегмената становништва у Тирољу. Због тога, након балансирања, ова тројица судија су мишљења да одузимање и губитак предметног филма није пропорционално легитимном циљу који треба задовољити.¹⁵

Иначе, сами појмови неопходност, заштита, слобода изражавања, су правни стандарди који се врло често тумаче различито у разним одлукама Европског суда за људска права у сличним случајевима. Европски суд за људска права као претходно питање често испитује „квалитет националних закона“. Кад Суд утврди да национални закон није прецизан, предвидљив и јасан, одмах утврђује повреду конвенције и не мора апликацију разматрати по другим основама и разлозима. Тако је у случају апликанта Јозефа Гаведе против Пољске, Суд анализирао одредбе националног закона Пољске о штампи, посебно његовог члана 20, и одредио да је он недовољно прецизан. Даље, Суд каже да национални закони треба да буду довољно прецизни, тако да појединац може да прилагоди своје понашање. Суд је утврдио да национални закон није прецизан, предвидљив и јасан, због чега се утврђује повреда Конвенције, те Суд апликацију више не мора разматрати по другим основама и разлозима.

У вези са заштитом права других и слободе изражавања, које су ретко у колизији у свакој држави, можемо навести и предмет Јерсилд против Данске. Дански ТВ новинар Јерсилд припремио је као аутор и водитељ емисију на ТВ станици с циљем да се јавност информише о носиоцима расистичких говора и убеђења. Интервју са тројицом младића приказан је у оквиру емисије која је била намењена социјалним питањима са разматрањима ксенофобије и проблемима имиграције. Тројица младића су у тој емисији истицали да је Данска за Данце, да је добро бити расиста, да црнци нису људска бића и да то важи за све стране раднике, Турке, Југословене, или како год да се зову. Против

¹⁵ Д. Николић, 444.

новинара Јерсилда, свештеник данске Народне цркве покренуо је поступак пред данским судом због пружања помоћи тројници младића у њиховом ширењу расистичких изјава. Излажући своју одбрану, Јерсилд је навео да је његова емисија била само искрен извештај о реалности учесника емисије. Одбрана пред домаћим судом коју је изнео Јерсилд није прихваћена и он је осуђен на плаћање новчане казне.

Јерсилд је поднео апликацију Европском суду сматрајући да је у његовом случају дошло до кршења зајемчене слободе изражавања на основу члана 10 Конвенције. У свом одговору на апликацију, Влада Данске је изнела аргументе да је постојала друштвена потреба да се заштите права оних који су повређени расистичким изјавама. Суд је заузео становиште да је заштита Владе Данске била легитимни циљ и да је то витално за вођење борбе против расне дискриминације, ма у ком облику се она појављивала, са освртом да је то била тема од изузетног значаја за јавност. Суд је рекао да „један од најважнијих начина на који медији могу да остваре своју суштинску улогу чувара јавног мњења – интервју. Осуда на новчану казну коју су учинили национални судови Данске, по мишљењу Европског суда, није неопходна мера у демократском друштву, већ је довољно само да новинар буде осуђен.“¹⁶

Проблем прозелитизма био је предмет разматрања у одлукама Европског суда и Суд је усвојио мало чудну поделу на допуштени и недопуштени прозелитизам. Суд сматра да слобода испољавања вере обухвата и право да се мисионари за своју веру, односно да се за своју веру покушавају приволети други: „Иако је верска слобода првенствено питање индивидуалне савести, она подразумева, између осталог, и слободу ‘испољавања вере’. Постојање верских убеђења доказује се речима и делима – то двоје је тесно повезано. Сходно члану 9, слобода испољавања вере не само што се може остваривати у заједници са другима, ‘јавно’, и у кругу оних са којима се дели вероисповест, већ се вера може исповедати и ‘асамо’ и ‘приватно’. Штавише, то у начелу обухвата право да се за своју веру покуша убедити ближњи, на пример ‘поучавањем’, без којег би ‘слобода промене вере или уверења’, зајамчена чланом 9, вероватно остала мртво слово на папиру.“¹⁷ Реч је о допуштеном (исправном) прозелитизму, кога треба разликовати од недопуштеног (недоличног)¹⁸.

С овим је сродно питање размера у којима државне власти могу предузети акцију против слободе изражавања, како би заштитиле верску

¹⁶ Н. Ђурђевић, 181.

¹⁷ Пресуда Европског суда за људска права у случају *Кокинакис против Грчке*, од 25. маја 1993.

¹⁸ *Ibid.*, 93.

осетљивост припадника одређених вера, тако што ће спречити или казнити приказивање увредљивог материјала који би могао исмевањем да обесхрабри припаднике неке вере од њеног практиковања или исповедања. Опсег гаранције из члана 10, која се односи на слободу изражавања, између осталог, обухвата и идеје које „вређају, шокирају или узнемиравају“, а у сваком случају за одржавање плуралистичког друштва такође је неопходно да припадници неке вере у исто време прихвате да њихова уверења могу бити подвргнута критици и пропагирању идеје које директно оспоравају та уверења. Међутим, увредљиви говор који има намеру да подстакне злу вољу према некој друштвеној групи, или постоји вероватноћа да ће он такву злу вољу изазвати – такозвани „говор мржње“ – не подлеже заштити, посебно с обзиром на члан 17 Конвенције који забрањује злоупотребу права.¹⁹

Европски суд за људска права је разматрао и проблем захтева за плаћање црквеног пореза који постоји у неким државама Европске уније, и тумачио је да члан 9, став 1 Европске конвенције о људским правима пружа заштиту од обавезе посредног учешћа у верским активностима против воље појединаца. Требало би да државе поштују верска уверења и оних који не припадају ниједној цркви и самим тим морају омогућити тим појединцима да буду изузети од обавезе да пружају новчани допринос цркви за њене верске активности.²⁰ Европски суд је разматрао да ли је увођење црквеног пореза ради покривања секуларних трошкова, тј. оних чија је сврха битно различита од еклезијастичке.

У поменутом примеру, Суд је направио разлику између опорезивања ради обављања јавних функција и функција које су искључиво везане за верско уверење. Тако је Суд у Стразбуру рекао да законски оквир допушта изузеће од обавезе плаћања већине црквених пореза, али је налагао плаћање тзв. дисиденског пореза, како би се надокнадили трошкови задатака нерелигијске природе који се обављају у интересу друштва, као што је то обављање сахрана, одржавање црквене имовине из града од историјске вредности и брига за старе матичне књиге. У истој одлуци, каже се да држави мора бити препуштено да одлучи коме ће поверити дужност тих задатака и на који начин ће обављање тих задатака финансирати.

Иако је у обавези да поштује право поједница на слободу вероисповести, држава има широко поље слободне процене у доношењу таквих одлука. Тако, подносилац представке који није члан Шведске цркве није морао да плати пун износ црквеног пореза, већ само један његов

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Darby v. Sweden*, series A, бр. 187, мишљење Комисије, ст. 151.

део, 25 % пуног износа, као порез за оне који нису верници. Они који нису припадници цркве, плаћају допринос за црквене активности, које нису религијске по својој природи. Смањена пореска стопа одређена је на основу економске активности Шведске цркве, која су показала да трошкови сахрањивања преминулих учествују са око 24 % у укупним трошковима које црква има. Из тих разлога је очигледно да је порез који је подносилац представке платио Шведској цркви био сразмеран трошковима цркве и њеној грађанској одговорности. Према томе, не може се рећи да је он приморан да пружа допринос за верске активности цркве. Штавише, сама чињеница да су Шведској цркви поверени задаци, не може се сматрати кршењем члана 9 Конвенције. Суд узима у обзир и да се плаћање пореза за оне који нису припадници цркве и целокупног одвијања активности цркве обавља под надзором јавних власти, укључујући ту Пореску управу и Окружни управни одбор.²¹

Може се закључити да се пресуде Европског суда за људска права базирају више на слободном судијском уверењу и надгласавању од случаја до случаја, и труде се да се обезбеди да усвојеним ставовима не буде угрожен циљ плурализма, што се показује у све већој мери немогуће.

5. ОДНОС ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ У ДАНСКОЈ

5.1. Историјски поглед

До 1536. године, данска црква је била део римокатоличке цркве. Током XV века, развијале су се идеје националне и државне цркве и чиниле су земљу знатно отворенијом за идеје реформације у XVI веку. Нека врста револуције или грађанског рата догодила се у периоду 1534–1536. године. Резултат је био да су Кристијан III (1536–1559) и властела успоставили контролу над краљевством. Он је крунисан 1536. године за лутеранског краља. Реформација је постала једна од политичких последица његове победе. Он је сменио све бискупе и конфисковао све бискупске земљишне поседе. Реформатор Јохан Буген Хаген је сачинио нови црквени правилник који је одобрио Мартин Лутер и поставио нове лутеранске управитеље или бискупе, како су ускоро поново названи. Црква је званично постала државна, а краљ и његов Савет су били овлашћени да доносе законе у вези са свим црквеним питањима. Апсолутистички устав, *lex regia*, из 1665. године, обавезао је краља да следи аугзбуршко исповедање из 1530. године и држи све становнике у истој вероисповести, штитећи своје краљевство од јеретика, фанатика и бого-

²¹ *Bruno v. Sweden*, одлука бр. 32196/96, 28. август 2001.

хулника. Члан 6 Устава даје краљу сву законодавну и извршну власт у вези са читавом црквеном управом и свештенством.

Дански законик, *Danske Law*, из 1683. године, наводи у другој књизи о вери и свештенству неку врсту правне дефиниције прихваћеног хришћанства као јавне ствари. Обавезно чланство у цркви за све грађане промењено је у Уставу из 1849. године слободом приступа верској заједници у складу са личним убеђењем. Према Уставу нико не може бити присиљен да припада одређеној верској заједници, са изузетком владајућег краља или краљице који по члану 6 „морају припадати евангелистичко-лутеранској цркви“. То значи, да краљ или краљица не морају бити чланови Народне цркве. Довољно је и чланство у некој другој евангелистичко-лутеранској цркви. Данска црква је постала Народна црква, *Folkekirken*, дакле црква народна, а престала је да буде државна црква у строгом смислу. Везе између државе и цркве су остале блиске.

Током последњих година, на ову тему развила се јавна расправа. Један број људи, укључујући и појединце у цркви, желе раздвајање државе и цркве, али је већина становништва против раздвајања. Устав је формализовао слободу вероисповести, али није установио једнакост вероисповести.²² Од 1868. године, члановима Народне цркве је омогућено да створе посебну парохију и изаберу одређену особу за свог свештеника и на такав начин имају „изборну парохију“ (*Valgeminhed*), признату као део Народне цркве. Парохија мора имати сопствену богомољу или одговарајућу црквену дворану. Чланови изборне парохије самостално плаћају све трошкове и не добијају прилоге од државе. Парохија мора да има одбор или руководећи савет који поседује правну способност. Изборна парохија је правно лице са корпоративним правима и обавезама у односима са јавним и приватним установама или лицима. Налази се под надзором бискупа који је у односима са министарством црквених дела. Оваква врста изборних парохија коришћена је за оснивање посебних парохија за глуве особе са посебним обучавањем „глувим свештеницима“.

5.2. Извори права

Црквено право обухвата све важеће изворе права за све хришћанске цркве и све верске групе или заједнице у Данској. Извори права за Народну цркву су уставни и општи закони, статuti, владине објаве и решени случајеви, нарочито од стране Врховног суда и новог специјалног Суда за доктринарне случајеве. Статuti се тичу питања у вези са

²² И. Дибек, „Држава и црква у Данској“, у Г. Роберс, *Држава и црква у ЕУ*, Београд 2012, 66.

црквеном економијом, црквеним зградама и портама. Остали закони се тичу чланства у цркви, њених запослених, бискупа, образовања, личне регистрације, крштења, конфирмације, сахрана и прилично великог скупа правила о парохијама и парохијским саветима. Дански Устав (*Danmarks riges grundlov*), у члану 4, којим се прописује дужност државе да субвенционише евангелистичко-лутеранску цркву, представља врсту опште клаузуле у погледу положаја Народне цркве. У њему се каже: „Евангелистичко-лутеранска црква је Народна црква и као таква треба да буде подржавана од стране државе“. Израз „Народна црква“ потиче из првог устава из 1849. године и остаје непромењен у уставима који су следили 1866, 1915, 1920. и 1953. године. Он претпоставља да већина данског народа припада тој цркви. Државна подршка подразумева економске, правне и политичке везе. Раздвајање између Народне цркве и државе формално није могуће без промене Устава, што је отежано с обзиром на посебне захтеве процедуре којој подлежу уставне промене.

Дужност државе да подржи Народну цркву не значи да друге верске заједнице или вероисповести не могу бити подржане. У пракси неке од њих примају различите облике субвенција, на пример, бесплатну употребу одређених зграда или за образовање деце. Члан 4 не обавезује општине да подржавају Народну цркву, али су оне слободне да то чине, уколико је то у складу са општинским прописима.

Према званичној статистици, 1. јануара 2014. било је 4.413.825 чланова Народне Цркве. То је било 78,4 % од укупно 5.627.235 становника у Данској. Занимљиво је да статистика показује да годишње Народна црква добије око шест хиљада нових чланова, а изгуби двоструко више.²³

У приручнику за новопридошле грађане Данске, за припадност Народној цркви се каже: Сагласно данском уставу, Данска евангелистичко-лутеранска црква је Данска народна црква и њу званично подржава држава. Данска народна црква извршава низ задатака и услуга друштву у целини. То обухвата регистравање рођења, крштења и смртних случајева. Већина грађана припада Данској народној цркви. Већина постаје чланом цркве крштењем још као дете. Ако си се доселио у Данску и хтео би бити члан Данске народне цркве, отворено ти је неколико могућности: „1) Ако си члан неке друге евангелистичко-лутеранске заједнице, а не Данске народне цркве, бићеш регистрован као члан Данске народне цркве у исто време када будеш регистрован у Данску народну матичну службу. 2) Ако си крштен, али не у евангелистичко-лутеранској вери, и желиш да постанеш члан Данске народне цркве, обрати се свештенику у цркви. 3) Ако ниси крштен, можеш постати члан Данске на-

²³ <http://www.km.dk/kirke/kirkestatistik/ind-og-udmeldelser/>.

родне цркве тако што ћеш дозволити да будеш крштен. 4) Ако не желиш бити члан Данске народне цркве, своју чланарину можеш отказати тако што ћеш контактирати свештеника у својој општини.²⁴ Према члану 66 Устава, Народна црква има свој синодски устав, који јој даје аутономију да доноси одлуке у свим црквеним стварима и слободу у односу на цивилне власти кроз оснивање централног црквеног савета, који може да говори у име цркве.

Они који нису чланови Народне цркве, не морају да плаћају црквене порезе, већ обичне порезе, док порези на земљу које морају да плате сви власници непокретности морају да плате и друге верске заједнице и њихови чланови.²⁵

Народна црква је истовремено државна црква. Она је подређена Парламенту (*Folketinget*) и Министарству црквених дела. Све њене правне прописе морају донети парламент или влада. Народна црква има статус сличан државним агенцијама и њени правни прописи представљају део јавног права, док друге верске заједнице имају статус приватних удружења, а њихови правни прописи представљају део општег правног система и могу бити део приватног или јавног права.²⁶ Такође је могуће основати „слободне парохije“ (*Frimeningheder*) које су ван Народне цркве, чак и ако исповедају исту евангелистичко-лутеранску веру.²⁷

Закон о запошљавању на местима у Народној цркви (310/1990) не бави се само свештенством, већ и свим осталим радним местима у вези са црквеним службама, црквеном управом и црквама. Свештенство нормално заснива радни однос у складу са одредбама Закона о државним службама (678/1998) и сматра се као припадајуће редовним органима државних служби. Свештенство поставља и смењује министар црквених дела, након што их кандидује парохijски савет. Закон о државним службеницима има посебан одељак о државним службеницима Народне цркве, због посебног односа између свештенства и парохija. Редовна правила о суспензији и дисциплинским мерама против државних службеника могу се употребљавати против свештеника, али не у случајевима који произлазе из доктринарних питања.

²⁴ *Суграђанин у Данској*, приручник за новопридошле грађане, <http://sm.dk/filer/arbejdsmrader/integration-og-demokrati/bilag-til-publikationer/medborgerbks.pdf>

²⁵ И. Дибек, 68 и 69.

²⁶ *Ibid.*, 69.

²⁷ *Ibid.*, 70 и 71.

6. ОДНОС ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ У ПОЉСКОЈ

6.1. Извори права

Најважнији извор пољског права о вероисповести је Устав Републике од 2. априла 1997. године. Устав, ако се не наводи супротно, директно је применљив (члан 8 (2)), што је важна чињеница у вези са његовим одредбама о вероисповести. По члану 87 Устава, следеће категорије правних аката су општи извори права Републике: Устав, ратификовани међународни споразуми, закони и уредбе. У свим овим категоријама правних аката могуће је у различитом степену наћи елементе државног црквеног права. Устав садржи неке одредбе од значаја за вероисповест: о правном статусу цркава и других верских заједница (члан 25), о праву националних и етничких мањина на очување свог духовног идентитета (члан 35), о верској настави у школама (члан 48), о слободи вероисповести (члан 53) и о слободи окупљања (члан 57). Преамбула Устава садржи *invocatio Dei*: „... Пољска нација – сви грађани Републике, како они који верују у Бога као извор истине, правде, доброте и лепоте, тако и они који не деле такву веру, али поштују исте те универзалне вредности које проистичу из других извора“.

Члан 25 је од фундаменталног значаја у погледу правног статуса цркава и верских заједница. Његов текст гласи: „Цркве и друге верске организације ће имати једнака права. Јавне власти у Републици Пољској ће бити непристрасне у питањима личног уверења, било верског или филозофског, или у односу на поглед на живот и омогућиће слободу њиховог испољавања у јавном животу. Однос између државе и цркава и других верских организација биће заснован на начелу поштовања њихове аутономије и узајамне независности сваке у својој сфери, као и на начелу сарадње зарад појединачног и општег добра. Однос између Републике Пољске и Римокатоличке цркве биће одређен међународним споразумом закљученим са Светом столицом и законом. Однос између Републике Пољске и других цркава и верских организација биће одређен законима усвојеним у складу са споразумима уговореним између њихових одговарајућих представника и Савета министара.“ Извори права о односу државе и разних цркава и верских заједница су данас једностранни акти државе, а не споразуми или договори слични споразумима. С правне тачке гледишта, цркве и верске заједнице имају, у теорији, једнака права. Али у пракси постоје неједнакости у погледу већег присуства и утицаја римокатоличког свештенства у односу на свештенство других деноминација, што је тешко избећи с обзиром на велику римокатоличку већину.

Члан 53 Устава сачињен је од седам одељака. По одељку 1, слобода савести и вероисповести гарантована је свима. Та слобода обухвата (одељак 2) разне видове остваривања овог права, између осталог, право родитеља да обезбеде морално и верско образовање своје деце. Ограничења слободе вероисповести у одељку 5 слична су начелима Европске конвенције о људским правима. Ограничења су неопходна ради заштите државне безбедности, јавног реда, здравља, морала и слободе и права других. По члану 85(3), цивилна служба је могућа алтернатива војној служби на основу верских ставова и моралних убеђења.

Заједно са Уставом, Закон о гаранцијама слободе савести и вероисповести од 17. маја 1989. је основа читавог система државно-црквеног права у Пољској.²⁸ Овај закон је донет две недеље пре избора 4. јуна 1989, пре промене политичког система. Он је по правној природи *lex generalis*, из којег се може извести *lex specialis*. Члан 7 Закона наводи да странци на територији Републике уживају исту слободу вероисповести као и пољски грађани.

Члан 10 Закона из 1989. каже да је Република Пољска секуларна држава и неутрална у питањима вероисповести. По члану 16 истог закона, држава сарађује са црквама и верским заједницама у очувању мира, стварању услова државног развика и у борби против друштвених слабости. Ова сарадња постоји и у погледу заштите, обнове и ширења споменика архитектуре, уметности и верске литературе који су део пољског културног наслеђа (члан 17). Сарадња је термин који користи и Конкордат и други закони (члан 313–314).

У савременој пољској држави постоји Пољска православна црква која има статус аутокефалије. Њено седиште је у Варшави. Поглавар Пољске цркве има титулу „митрополит Варшаве и целе Пољске“. Пољаци чине 98–99 % становништва у Пољској. Површина земље је 312.700 км², број становника износи 40.000.000, а од тога су 96 % римокатолици, а 2 % православни.

Осамдесетих година, у области Бјалистока дошло је до верских сукоба у којима су запаљени и оштећени многи православни манастири и храмови. Тадашњи председник државе, Лех Валенса је 4. јула 1991. потписао „Устав о односу државе према аутокефалној Пољској православној цркви“. Овај Устав, поред осталог, православним верницима у Пољској даје следеће слободе: нерадни дан за Божић (два дана), Богојављење, Благовести, други дан Васкрса, Преображење и Велику Госпојину.

²⁸ Dziennik Ustaw, *Пољски службени гласник*, No. 29/1989, it. 155. Важне измене Устава уведене су амандманом од 30. маја 1998. год. Вид. Dz. U. 98, No. 59, ст. 375.

Грађанскоправни субјективитет различитих верских ентитета или установа гарантован је законима, признавањем правне способности различитим нивоима и врстама црквених установа. У ретким случајевима, статус правног лица се даје уредбом министра унутрашњих послова и управе, као што је то је био случај са оснивањем римокатоличког „Каритаса“, протестантског „Баконског села“ и Радиодифузне установе „Ортодоксија“.

Од 1998. године, постоји могућност да се 100 пољских грађана са пуном пословном способношћу пријави за регистровање цркве или верске заједнице. По Закону из 1989. и Уредби о регистрацији цркава и верских заједница од 31. марта 1999, захтев за регистрацију мора садржавати списак чланова, информације о општим циљевима, начелима учења и обредне праксе, седишту и подређеним телима и статутима. Од 1989. године, регистровано је око 150 цркава и верских заједница, а 48 захтева је одбијено. У случају неких цркава и верских заједница, захтев је одбијан више пута због формалних недостатака. Критеријуми су једнаки онима из члана 9(2) Европске конвенције о људским правима. Министар, између осталог, проверава да ли циљеви и учење цркве или верске заједнице могу угрозити јавни поредак и безбедност, као и да ли су супротни загарантованом праву на живот, моралу или родитељском праву.

6.2. Конкордат

Први конкордат између Ватикана и Пољске закључен је 1925. године који је важио до формирања Пољске као социјалистичке државе после Другог светског рата. Међутим, већ с почетка 80-тих година двадесетог века Римокатоличка црква преузима водећу улогу у припреми рушења комунистичког режима. У преговорима који су наступили још за комунистичког режима кренуо је договор око уређења односа између католичке цркве и пољске државе. Конкордат је изричито признао правни субјективитет ентитетима Римокатоличке цркве ако тај статус већ имају према канонском праву. Нерадни празници римокатолика дефинисани су у члану 9 Конкордата, који те дане одређује као државне празнике. У односу на друге цркве и верске заједнице, Закон је одредио нерадне дане уз одредбу да чланови тих конфесија имају право на нерадан, али неплаћен дан. Иначе сам конкордат је веома рано био пред потписом, али је лево усмерена коалиција састављена од демократске левице и од Сељачке странке одбила да ратификује тај уговор. Иначе, успостава потпуних дипломатских односа између Ватикана и Пољске, наступила је 17. јула 1980. године, а апостолски нунциј именован је 29. септем-

бра 1989. Сам уговор је потписан 28. јула 1993. године. Расправа у Сејму била је у марту 1994. године и већина је захтевала да се прилагоди споразум пољском уставу, што је одбијено од стране црквених кругова. Следеће године, расправа о конкордату одбијена је у Сејму.²⁹ На крају је 25. марта 1998. год. Ватикан потврдио конкордат с Пољском. Пољски премијер *Jerzy Burzek* и представник Свете столице кардинал Ангелос Содано су измењали тог дана ратификационе документе уз присуство папе Јована Павла II. Тада је премијер Бурзек рекао да су неспоразуми око конкордата трајали више година и да су у Пољској проузроковали лоше сукобе. По његовом мишљењу, конкордат неће умањити права осталих религија у Пољској.³⁰

7. ЗАКЉУЧАК

Правни положај цркава и верских заједница у једној држави овиси о систему који је у свом уставу држава прихватила у односу са црквом. Постоје три система односа државе и цркве: систем одвојености цркве од државе, систем државне цркве, и систем теократије, где је црквени поглавар уједно и државни поглавар. То значи, да моделе односа цркава и верских заједница и државе можемо назвати и системима стапања цркве и државе, одвајања цркве од државе и координације цркве и државе, тзв. кооперативна одвојеност са разграничењем њихових сфера утицаја и рада. У оквиру стапања цркве са државом, разликује се модел где је црква у супернацији над државом, а у стапању цркве и државе може бити и принцип да је црква потпуно потчињена држави.

Одговор на питање који модел влада у државама чланицама ЕУ, а што смо разматрали у раду на примеру Данске и Пољске, дали смо у разматрању правног положаја цркава у тим земљама, али и коментаришући проблеме који се јављају код система државне цркве, система стриктне одвојености цркве од државе, и система кооперативне одвојености цркве од државе. Као што је Данска монархија, а краљевска породица фигурира као нешто што служи за подсећање на традицију и ништа више, тако и Народна црква у све мање религиозној Данској представља традицију простора и јединство у нерелигиозности. Како је то давно рекао проф. Чедомиљ Митровић у свом уџбенику *Црквено право*, с гледишта правног положаја цркве у држави, она се налази под заштитом и старањем државне власти. У данашњим државама које су

²⁹ Ј. Говин, *Црква након комунизма*. Извод из књиге у часопису *Informationen und berichte*, бр. 5/1996.

³⁰ Ватикан потврдио конкордат с Пољском, <http://www.24ur.com/novice/svet/vatikan-potrdil-konkordat-s-poljsko.html>.

чланице ЕУ које су прихватиле систем државне цркве, у суштини се често црква сматра слушкињом државе.

Пољска, као чланица ЕУ и земља са највећим бројем римокатоличког становништва, пример је односа цркве и државе где је у уставу државе строго одређена одвојеност цркве и државе, а у стварности је велики утицај римокатоличке цркве на државу. Европски суд за људска права често се оглашава тврдећи да се у Пољској држави крше људска права по основу полне дискриминације, јер се у њеном уставу налази одредба да се брак склапа између мушкарца и жене. То значи, да јавно секуларна, верски неутрална држава Пољска није у стварној примени прописа баш таква.

Слобода вероисповести изражена у ставовима Европског суда за људска права може, сликовито речено, бити семафор на коме вернику истовремено стоји упаљено и зелено и црвено светло. Европски суд, каже да је слобода вероисповести „у својој верској димензији, један од највиталнијих елемената који чине идентитет верника и њихове представе о животу, али је то и драгоцено средство за атеисте, агностике, скептике и оне који за таква питања не хају. Плурализам који је неутуђива одлика демократског друштва и који је тешко извојеван током низа векова зависи од те слободе.³¹

Може се закључити да у Европској унији не постоји стандардизован правни положај цркава и верских заједница, али се свака држава труди да у својим законским оквирима што више поклања пажњу јавном изражавању верске толеранције према мањинским верским заједницама, али је чињеница да су у стварности те верске заједнице још увек маргинализоване. Чињеница је да у чланицама Европске уније није јасно изражена граница између прозелитизма, слободе изражавања и слободе преласка у другу веру. Верски неутрално може бити само физичко лице, правно никада, што би даље значило да ни једна држава, па ни ЕУ у стварности не може бити верски неутрална.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце и правни документи

1. *A guide to the implementation of Article 9 of the European Convention on Human Rights*, Human rights handbooks, No. 9;
2. Frowein, Jochen Abr., “Freedom of expression under the European Convention on Human Rights“, in Monitor/Inf (97), Council of Europe;

³¹ *Kokinakis v. Greece*, пресуда од 25. маја 1993, series A, бр. 260 – А, у ставу 31.

3. Gomien, Donna, *Kratki vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Сарајево 2005;
4. Jim, Murdoch, *Freedom of thought, conscience and religion*;
5. Алфејев, Иларион, *Православље и савременост*, Београд – Фоча 2014;
6. Архимандрит др Јустин Поповић, *Светосавље као философија живота*, Ваљево 1993;
7. Архимандрит др Јустин Сп. Поповић, *Житија светих за јуни*, Ваљево 1993;
8. Бумис, Панајотис. Ј., *Канонско право*, Сарајево – Београд 2011;
9. Вићентић, Бојан, „Однос цркве и државе у Византији“, *Православље* бр. 910;
10. Декларација о слободи изражавања и информисања од 29. априла 1982;
11. Дибек, Ингер, „Држава и црква у Данској“, у Г. Роберс, *Држава и црква у ЕУ*, Београд 2012;
12. Дитертр, Жил, *Изводи из најзначајних одлука Европског суда за људска права*, Београд 2006;
13. Други опциони протокол уз међународни пакт о грађанским и политичким правима од 15. децембра 1989. године;
14. Ђурђевић, Ненад, *Остваривање слободe вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Републици Србији*, Београд 2009;
15. Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода од 4. новембра 1950. са допунским протоколима;
16. Европски споразум у вези учешћа лица у поступку пред Европским судом за људска права од 5. марта 1966;
17. Епископ Николај Велимировић, „О толеранцији“, *Гласник српске православне патријаршије за 1933. годину*, бр. 40-41;
18. Међународни пакт о грађанским и политичким правима од 16. децембра 1966. године;
19. Милаш, Никодим, *Православно црквено право*, Београд – Шибеник 2004;
20. Наредба од 25. августа 1997, Monitor Polski No. 54;
21. Николић, Данило, *Медијско право*, Београд 2010;
22. Опциони протокол уз међународни пакт о грађанским и политичким правима од 16. децембра 1966;
23. Паненберг, Волфхарт, *Како размишљати о секуларизму*, Логос, Београд 2006;
24. Роберс, Герхард, *Држава и црква у Европској унији*, Београд 2012;
25. Слијепчевић, Љуба, *Слобода мисли, савести и вероисповести зајамчена чланом 9 Европске конвенције о људским правима уз примену кроз праксу Европског суда за људска права и заштита кроз национално*

законодавство, Правосудни центар за стручно усавршавање, Нови Сад;

26. *Судска пракса у вези са чланом 10 Европске конвенције о људским правима*, друго допуњено издање, Савет Европе, Београд 2006.

Интернет извори

1. www.doimnikanic.pl;
2. www.mswia.pl/indexls.html;
3. www.nyidanmark.dk;
4. www.bfspc.bg.ac.rs/dogadjaji/pravo-i-vera;
5. www.coe.int;
6. http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35241,12505258,Wystawa_Kolory_Prawoslawia_Polska_od_dzis_w_Euoparlamentcie.html#ixzz3AmGDIjY;
7. <http://sm.dk/filer/arbejdsomrader/integration-og-demokrati/bilag-til-publikationer/medborgerbks.pdf>;
8. <http://www.km.dk/kirke/kirkestatistik/ind-og-udmeldelser/>;
9. www.pravoslavije.rs/broj/910/tekst/odnos-crkve-i-drzave-u-vizantiji;
10. www.bgcenar.org;
11. www.osce.org/documents/odihr/1999/09/1502_en.html;
12. www.monitorpolski.gov.pl.

Full Professor Stanka Stjepanović, LL.D.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

STATE – ECCLESIASTICAL LAW IN EUROPEAN UNION LAW

Summary

Since Lisbon Treaty has been ratified in December 2009, European Union has been a legal person. Among other competences, it is competent in education, labor and social law. This is an area related to churches and religious communities. European Union is obliged to remain neutral to religion and to express respect towards all religions. European Union should be restrained when it comes to religious law. European Court of Human Rights, within its decisions, shapes the application of Article 9 of the European Convention on Human Rights, on freedom of religion. In many cases, right to freedom of religion is in collision with the right to freedom of expression, guaranteed by article 10 of The Convention. Each of European Union member states constitutions guarantees freedom of religion.

Key words: *State; Church; System of relations; Pluralism; Secularism; Tolerance.*